

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ І ПРОДОВОЛЬСТВА
УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Колективна монографія

Частина 2

За редакцією
Непочатенко О.О.
Нестерчук Ю.О.

Умань
2011

4.21. Роль інтегрованих компаній у розвитку цукрової галузі України

За сучасних умов господарювання постає актуальне питання щодо розвитку стратегічно важливих галузей народного господарства, здатних забезпечити продовольчу безпеку країни. Відродження цукробурякового виробництва в Україні, формування та розвиток внутрішнього й зовнішнього ринків цукру перебувають у площині стратегічних напрямів здійснення соціально-економічних перетворень в агропромисловому комплексі країни. Вітчизняна бурякоцукрова галузь за тривалий історичний розвиток заклала значний виробничий потенціал, що за сприятливих умов може забезпечити країні провідне місце на міжнародному ринку цукру та сформувати суттєве джерело поповнення державного бюджету країни. Особливого значення у виході цукробурякового комплексу з кризової ситуації набуває посилення інтеграції виробництва цукрової сировини та її промислової переробки шляхом створення та розвитку вертикально інтегрованих агропромислових об'єднань.

⁹² Демиденко О. Уроки весняної посухи на Черкащині / О. Демиденко // Пропозиція. - 2009. - №7.

Теоретико-методологічні, методичні та практичні питання трансформації вітчизняного аграрного комплексу розглядають багато вітчизняних вчених-економістів, зокрема, Т.В. Багрій, М.Ю. Коденська, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.М. Ярчук¹⁹³ та інші. Науковці підкреслюють необхідність удосконалення економічного механізму формування відносин в агропромисловому комплексі країни та обґрунтовують напрямки забезпечення відтворювального процесу в цукробуряковому комплексі в сучасних умовах.

Однак питання розвитку агропромислового виробництва та цукрової галузі, зокрема, розробки та реалізації заходів підвищення ефективності діяльності товаровиробників цукрової галузі потребують подальших досліджень.

Бурякоцукрова галузь є однією із стратегічно важливих галузей харчової промисловості України, яка за кількістю підприємств, рівнем технічного оснащення, виробничою потужністю, забезпеченням кваліфікованими працівниками, а також за обсягом виробленої продукції посідає одне з провідних місць в економіці держави. Бурякоцукрова галузь об'єднує в собі виробників насіння, цукрового буряку, насіннєві заводи, цукрові заводи та сервісні підприємства. Кінцевим продуктом цього агропромислового підкомплексу є цукор в асортименті, а також побічна продукція – меляса (патока), жом, валло.

На початку 1990-х рр. цукрова галузь мала значний виробничий потенціал. В Україні налічувалося 190 цукрових заводів, які виготовляли майже 13% світового виробництва цукру з цукрових буряків, при цьому щорічно переробляючи понад 40 млн. тонн цукрових буряків. Проте, в 2008-2009 маркетинговому році частка України в загальносвітовому виробництві цукру становила вже тільки 0,8%, бурякового цукру – 3,7% (в 2000-2001 маркетинговому році частка була 1,19% та 3,6% відповідно)¹⁹⁴.

Основною сировиною для виробництва цукру в Україні є цукровий буряк. Реформування АПК України, зміна форм власності, наслідки загальної економічної та фінансової кризи, значне подорожчання матеріальних ресурсів призвели до істотного підвищення витрат на

¹⁹³ Багрій Т.В. Збереження і відродження цукробурякового виробництва в Україні [Текст] / Т.В. Багрій // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 71-75. Багрій Т.В. Розвиток нових інтегрованих формувань у відродженні цукробурякового виробництва в Україні [Текст] / Т.В. Багрій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 29-31. Месель-Веселяк В.Я. Концептуальні напрями стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій України на період до 2020 року / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: ІАЕ УААН. 2008. – 46 с. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: моногр. / [П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власів та ін.]. – К.: ІНІД "Ін-т аграр. економіки". 2007. – 390 с. Ярчук М.М. Виробництво цукристих продуктів / М.М. Ярчук, В.В. Хареба, І.В. Курченко, Н.О. Лукашенко // Вісник аграрної науки і. – 2010. – № 9. – С. 54-57. Ярчук М.М. Реструктуризація цукробурякового виробництва в Україні та підвищення його дохідності // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 59-63.

¹⁹⁴ Офіційний сайт національної асоціації цукровиків України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sugarua.com/ua/>

вищезазначеної буряків, що спричинило зниження ефективності виробництва цукрових буряків та, відповідно, виробництво цукру стало менш рентабельним, а в деякі роки – збитковим. Невиваженість політики державних органів влади щодо розвитку бурякоцукрового виробництва та недосконалість цінового механізму призвели до втрати у сільськогосподарських товаровиробників інтересу до вирощування цукрових буряків і, як наслідок, скорочення у 2008-2009 роках посівних площ під культурою майже у два рази порівняно з попередніми роками, що викликало значний спад виробництва цукросировини та цукру.

За даними Держкомстату спостерігається тенденція до скорочення посівних площ під виробництво майже усіх основних сільськогосподарських культур¹⁹⁵. Зокрема, посівні площі цукрових буряків у 1990 році становили 1607 тис. га, у 2000 р. – 856 тис. га (53,3% від 1990 р.), у 2005 р. – 652 тис. га (40,6% від 1990 р.), у 2007 р. – 610 тис. га (38,0% від 1990 р.). У 2009 році було посіяно 328 тис. га цукрових буряків (19,9% від 1990 р.), зібрано врожай з 320 тис. га (97,6% засіяних площ).

Проте, спостерігаються деякі ознаки поступового процесу стабілізації в галузі. Вплив світових тенденцій в 2009-2010 роках, що викликало підвищення цін на цукор більш ніж в 2 рази, нарощування обсягів виробництва в харчовій промисловості спонукає виробників до збільшення площ вирощування цукрових буряків та виробництва цукру. Отже, бурякоцукрова галузь країни має реальні шанси відновити свої позиції як на внутрішньому, так і на світовому ринку.

Виробництво цукрових буряків в Україні у 2008-2009 роках за категоріями господарств наведено у табл. 4.28.

4.28. Структура виробництва цукрових буряків в Україні у 2008-2009 роках

Види господарств	2008 рік				2009 рік				Темп зміни, %	
	Оброблена площа		Валовий збір цукрових буряків		Оброблена площа		Валовий збір цукрових буряків		За обробленою площею	За валовим збором буряків
	тис. га	%	млн. тонн	%	тис. га	%	млн. тонн	%		
Інтегровані компанії та цукрові заводи	151	40,05	5,6	41,8	205	64,1	6,5	65	135,76	116,07
Сільськогосподарські підприємства	145	38,46	5,4	40,3	63	19,7	2,0	20	43,45	37,04
Господарства населення	55	14,59	1,6	11,9	34	10,6	0,9	9	61,82	56,25
Фермерські господарства	26	6,90	0,8	6,0	18	5,6	0,6	6	69,23	75,00
Всього	377	100	13,4	100	320	100	19,0	100	84,88	74,63

Розраховано автором за даними Держкомстату та національної асоціації цукровиків України «Укрцукор»

¹⁹⁵ Статистичний щорічник України за 2008 рік [під ред. О.Г. Осавуленка]. – К.: 2009. – 566 с.

На жаль, як вже зазначалося, в Україні скорочується загальне виробництво цукрових буряків (в 2009 році виробництво становить 75% від 2008 р. та всього 25% від 1990 р.).

Також необхідно відзначити зменшення площ посіву у господарствах населення та невеликих господарствах. Проте, стабілізовано та спостерігається тенденція до збільшення виробництва цукрових буряків в інтегрованих структурах (65% від загального обсягу вироблених цукрових буряків). За даними національної асоціації цукровиків України «Укрцукор» у 2009 році власне вирощування цукрових буряків цукровими заводами відбувалося на площі 140 тис. га та спільне вирощування цукрових буряків з сільськогосподарськими підприємствами здійснювалося на 61 тис. га¹⁹⁶. Провідні компанії-виробники цукру вирощують значні обсяги цукросировини за сучасними інтенсивними технологіями, що дозволяють навіть у складних кліматичних умовах отримувати високий урожай цукрових буряків – понад 500 центнерів з гектара, при середній урожайності цукрових буряків по Україні на рівні 300 ц/га.

На жаль, в сучасних умовах цукрова галузь працює за практичної відсутності пільгового державного кредитування галузі та державної дотації на цукрові буряки, недостатньої кредитної та інвестиційної привабливості підприємств.

Серед негативних тенденцій розвитку галузі також необхідно зазначити відставання від країн ЄС щодо розвитку національного насінництва цукрових буряків: зруйнована система насінництва (виробництвом насіння цукрових буряків в 2009 році займалося всього 8 господарств); неспинно зростає доля насіння іноземної селекції (до 70% площ висіваються насінням іноземної селекції), що може загрожувати продовольчій безпеці держави²⁵.

В зв'язку зі зміною ситуації на зовнішніх та внутрішніх ринках цукровий бізнес в порівнянні до попередніх років стає привабливим, але ще спостерігається негативна динаміка щодо основних показників діяльності цукрових заводів в Україні (див. табл. 4.29).

За даними таблиці 4.29., зменшилася загальна кількість цукрових заводів (на 20% або на 14 одиниць) та тривалість виробництва в середньому на один завод за сезон (на 12,2% або 7,5 заводу-днів). скоротилось виробництво цукру у порівнянні з попереднім роком на 306 тис. тонн (майже на 20%). Проте, намітилися тенденції покращення ефективності виробництва: збільшився вихід цукру майже на 1% та, відповідно, ступінь виділення цукру з буряків на 1,35%, з 1 га посівних площ цукрового буряку виробляється 4 тонни цукру.

¹⁹⁶ Офіційний сайт національної асоціації цукровиків України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrcukr.com.ua>

4.29. Показники діяльності цукрових заводів в Україні за 2008-2009 роки

Показники	2008 рік	2009 рік	Абсолютне відхилення	Темп змін, %
Працювало цукрових заводів, одиниць	70	56	-14	80,00
Загальна потужність переробки буряків, тис. тонн/добу	218,6	180,5	-38,1	82,57
Прийнято на заводи цукрових буряків, млн. тонн	12,54	9,44	-3,1	75,28
Вироблено цукру (з цукрових буряків), тис. тонн	1573	1267	-306	80,55
Середній вихід цукру, %	12,85	13,72	0,87	106,77
Середньодобова переробка на один завод, тонн/добу	3132	3344	212	106,77
Продуктивність виробництва в середньому на один завод, заводо-днів	61,5	54,0	-7,5	87,80
Різниця між цукристістю буряків і виходом цукру, %	3,2	3,13	-0,07	97,81
Степінь вилучення цукру з буряків, %	78,07	79,42	1,35	101,73

Розраховано автором за даними національної асоціації цукропромисловців України «Укрцукор».

У 2009 році в галузі працювало 11 інтегрованих структур. Частка їх виробництва цукру у загальнодержавному ринку складала майже 70 % (табл. 4.30).

Стрижневі позиції в галузі в 2009-2010 маркетингового року утримують інтегровані цукрові компанії (рис. 4.18).

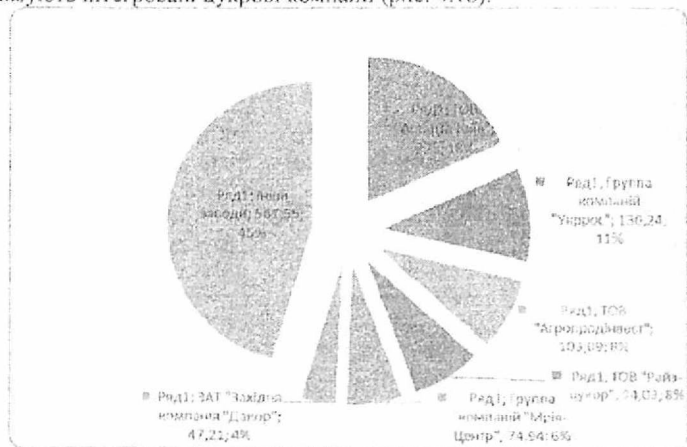

Рис. 4.18. Частки ринку цукру провідних виробників України в 2009-2010 маркетинговому році

(побудовано автором за даними національної асоціації цукропромисловців України «Укрцукор»)

Лідруючу позицію на ринку цукру декілька років утримує вертикально інтегрований агропромисловий холдинг «Астарт-Київ», що працює з 1993 року¹⁹⁷.

¹⁹⁷ Офіційний сайт агропромислового холдингу «Астарт-Київ» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.astartakiev.com/?id=301>

4.30. Основні виробники цукру в Україні в 2008-2009 роках

Компанії	Кількість цукрозаводів, шт		Переробка цукрових буряків, тис. тонн		Абсолютне відхилення	Темп зміни, %	Частка в загальному обсязі переробки цукрових буряків, %		Виробництво цукру, тис. тонн		Абсолютне відхилення	Темп зміни, %	Частка в загальному обсязі виробництва цукру, %	
	2008р.	2009р.	2008р.	2009р.			2008р.	2009р.	2008р.	2009р.			2008р.	2009р.
ТОВ "Астарта-Київ"	7	5	1696,7	1525,7	-171,0	89,9	13,9	16,6	235,32	225,26	-10,1	95,7	15,0	17,8
Група компаній "Укробс"	6	3	1520,7	946,5	-574,2	63,2	12,4	10,3	199,37	130,74	-69,1	65,3	12,7	10,3
ТОВ "Агропродінвест"	3	2	1057,5	667,1	-390,4	63,1	8,6	7,2	135,01	103,09	-32,5	76,0	8,6	8,1
ТОВ "Райт-цукор"	1	1	685,8	691,4	5,6	100,8	5,6	7,5	100,84	101,76	0,4	100,4	6,4	8,0
Група компаній "Мрія-Центр"	6	6	548,8	714,7	165,9	130,2	4,5	7,8	63,42	74,86	11,4	118,0	4,9	5,9
ТОВ "Розенівський цукор"	1	1	441,1	484,4	43,3	109,8	3,6	5,3	54,25	61,9	7,7	114,1	3,4	4,9
Агрофірма "Світанос"	2	2	291,6	313,6	22,0	107,5	2,4	3,4	45,01	52,52	7,5	116,7	2,9	4,1
ЗАТ "Західна компанія "Дакор"	3	1	685,8	326,6	-359,2	47,6	5,6	3,5	87,65	47,21	-40,4	53,9	5,6	3,7
ТОВ "Панель"	1	1	220,9	279	58,1	126,3	1,6	3,0	26,37	32,91	6,7	125,5	1,7	2,6
ТОВ "Тале ЛТД"	2	2	264,6	217	-47,6	82,0	2,2	2,4	34,28	29,69	-4,6	86,7	2,2	2,3
ПІ "Криж"	3	2	311,9	161,5	-150,4	51,8	2,6	1,8	34,92	22,36	-12,6	64,0	2,2	1,8
Всього по інтегрованим цукровим компаніям	35	26	7725,4	6327,5	-1397,9	81,9	63,2	68,7	1016,9	881,3	-135,6	86,7	64,6	69,6
Інші заводи, не інтегровані в компанії	27	30	4502,2	2878,4	-1623,8	63,9	36,8	31,3	556,14	385,77	-170,4	69,4	35,4	30,4
Разом по Україні	72	56	12 228	9 206	-3021,7	75,3	100,0	100,0	1 573	1 267	-305,9	80,6	100,0	100,0

Розраховано автором за даними національної асоціації цукровиків України «Укрцукор»

Основний бізнес холдингу пов'язаний із забезпеченням українських промислових споживачів та населення високоякісним цукром та супутньою продукцією (м'яса та сухий гранульований жом), а також вирощуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції (зернових і олійних культур, м'яса та молока.) До складу холдингу входять цукрові заводи, які можуть переробляти понад 27 тис. тон цукрового буряку на добу, агрофірми, які обробляють більше 190 тис. га сільськогосподарських угідь та займаються тваринництвом, комбікормовий завод. Стратегія розвитку холдингу спрямована на збільшення частки компанії на ринках цукру та сільгосппродукції шляхом нових придбань та органічного зростання, а також виходу на нові ринки збуту.

Завдяки реалізації стратегії вертикальної інтеграції, в компанії створено повний цикл виробництва: від вирощування цукрового буряку до виробництва цукру. Цукровий буряк вирощується, переважно, власними сільськогосподарськими підприємствами, а також закуповується у незалежних виробників, розташованих поблизу цукрових заводів. У 2009 році частка власного буряку склала 90% від загального обсягу переробки (у 2008 р. – 84%). Наявність власної сировинної бази істотно знижує залежність від зовнішніх поставач буряку, оптимізує їх терміни, знижує собівартість виробленого цукру, гарантує безперервність і максимальний вихід якісного готового продукту.

Холдинг демонструє динамічне зростання виробництва цукру, обсяги якого з 2003 по 2008 роки виросли у п'ять разів – з 46,5 тис. тонн до 235,6 тис. тонн. За результатами виробничого сезону 2009 року, агропромхолдинг виробив 225 тис. тонн бурякового цукру, що склало майже 18% виробництва цукру в Україні та дозволило йому закріпити позицію найбільшого виробника цього продукту в країні. Приблизно 84% цукру було продано великим українським та міжнародним виробникам напоїв та кондитерських виробів (у 2008 р. – близько 63%)¹⁹⁸.

Ще один з провідних виробників на ринку цукру в Україні є вертикально інтегрований агропромисловий холдинг "Група компаній "Укррос", що розпочав свою діяльність з 1994 року в цукробуряковій галузі. У 2009 році відбулося об'єднання активів компаній ВАТ «Цукровий союз «Укррос» та ТОВ «Укррос-зерно», що дозволило на базі існуючого банку землі та виробничих потужностей створити ефективний вертикально інтегрований агропромисловий холдинг по виробництву сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації¹⁹⁹.

¹⁹⁸ Офіційний сайт агропромхолдингу «Астарта-Київ» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.astartakiiev.com/?id=301>

¹⁹⁹ Офіційний сайт Агропромислової асоціації "Група компаній "Укррос" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.sugarunion.com.ua/ua>

Основним напрямком діяльності компанії є вирощування цукрового буряку, виробництво та продаж цукру та продуктів переробки як для промислового, так і для приватного споживання. Окрім переробки цукрових буряків, цукрозаводи холдингу збільшують виробництво цукру з цукру-сирцю. В 2010 році цукровими заводами компанії вироблено 174 тис. тон цукру, що на 29% більше, ніж в 2009 році. Таких показників вдалося досягнути завдяки збільшенню виробництва цукру з цукру-сирцю. У 2010 році заводами вироблено 59 тис. тонн цукру з цукру-сирцю проти 4 тис. тонн у 2009 році. Виробництво цукру з цукрових буряків зменшилося у порівнянні з минулим роком на 12% і склало 115 тис. тонн. Власні комерційні структури займаються реалізацією продукції.

Третю та четверту позицію на ринку цукру України утримують ТОВ "Агропродінвест" та ТОВ "Райз-цукор".

ТОВ "Група Агропродінвест" займається безпосереднім виробництвом сільськогосподарської продукції, володіє двома цукровими заводами, комбінатом хлібопродуктів та входить до складу "Укрпромінвест". Земельний банк "Групи Агропродінвест" складає біля 88 тис. га. Наявність в складі групи "Укрпромінвест" молочноконсервних заводів та кондитерських фабрик вирішує питання реалізації цукру промисловим виробникам²⁰⁰.

Заснована в 1992 році, ПАТ «Компанія «РАЙЗ» пропонує оптимальні рішення в аграрному секторі. Цукровиробництво здійснюється на Червонозаводській філії ПАТ «Райз-Максимко» – цукровий завод компанії «Райз», виробничі потужності якого складають до 10 тис. тонн щодобової переробки цукрового буряка, що дозволяє щодобово виробляти 1400 тонн цукру, до 350 тонн сухого гранульованого жому та до 25 тис. тонн меласи за сезон. Перевагами компанії є достатній банк землекористування, власна сировинна база (15-20 тис. га під посівами цукрових буряків) та сучасні пункти, що дозволяють приймати й зберігати цукровий буряк для забезпечення роботи цукрового заводу на повну потужність протягом сезону²⁰¹.

Висновки. Отже, на нашу думку, організація конкурентоспроможного цукробурякового виробництва доцільна на основі створення на базі бурякозасівних господарств та цукрових заводів інтегрованих формувань з входженням до їх складу фінансових, агросервісних, торговельних, обслуговуючих підприємств із застосуванням механізму забезпечення економічних інтересів всіх учасників. В цьому випадку цукрові заводи виконують функції не тільки переробних підприємств, а й здійснюють постійне забезпечення товаровиробників мінеральними добривами, технічними засобами, насінням, хімічними препаратами тощо. Завдяки їх

²⁰⁰ Офіційний сайт "Укрпромінвест" [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www-us.upi.com.ua>

²⁰¹ Офіційний сайт ПАТ «Компанія «РАЙЗ» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.risc.ua>

інвестиціям вдається досягти нарощування обсягів виробництва цукрових буряків, зменшення витрат на одиницю продукції, впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, покращення матеріально-технічного забезпечення галузі.